

KAROL ŁOPATECKI

<https://orcid.org/0000-0002-7921-9421>

Wydział Historii i Stosunków Międzynarodowych,
Uniwersytet w Białymstoku

UCHWAŁY IZBY POSELSKIEJ A DZIAŁALNOŚĆ LEGISLACYJNA SEJMU — PRZYKŁAD 1615 ROKU*

Abstrakt: Artykuł omawia dorobek legislacyjny sejmu 1615 r. W odniesieniu do wieku XVII dominuje pogląd, że konstytucjami były zgodne konkluzje trzech stanów sejmujących połączone z promulgacją. Przeprowadzona analiza wskazuje jednak, że pomimo braku zgody na konkluzję sejmową w 1615 r. organ ten uchwalił akty normatywne: zarówno na początku, jak i na koniec obrad. Dodatkowo scharakteryzowano nowy rodzaj źródeł prawa — uchwały izby poselskiej, które współcześnie zrównane były rangą z konstytucjami sejmowymi.

Słowa kluczowe: sejm walny, parlamentarizm Rzeczypospolitej Obojga Narodów, konstytucje sejmowe, sejm 1615 r., proces legislacyjny, uchwały izby poselskiej, pospolite ruszenie, okazowanie, finansowanie działań wojennych, kredyt.

Abstract: The article discusses the legislative output of the Sejm of 1615. There is a common opinion in reference to the seventeenth century that the constitution was a concordant conclusion of the three parliamentary estates combined with a promulgation. However, the conducted analysis reveals that despite the lack of agreement to the conclusion of the 1615 Sejm, it adopted normative acts: both at the beginning and at the end of the parliamentary proceedings. In addition, a new type of law sources has been characterised, i.e. resolutions of the Chamber of Deputies, which at that time were equal in rank to Sejm constitutions.

Keywords: General Sejm, parliamentarism of the Polish-Lithuanian Commonwealth, Sejm constitutions, 1615 Sejm, legislative process, Chamber of Deputies' resolutions, mass levy, troops review, financing of warfare, credit.

* Artykuł powstał w ramach projektu badawczego Narodowego Centrum Nauki SONATA, nr 2016/23/D/HS3/03210 pt. „Rewolucja militarna jako czynnik modernizacyjny skarbowości i organizacji państwa polsko-litewskiego na tle europejskim”.

W badaniach historycznoprawnych wielokrotnie zajmowano się analizą prawodawczej działalności sejmu walnego. Jej wynikiem nierzadko były rozbudowane podziały tworzonego przezeń prawa. Jan Seredyka ukazał więc sześć rodzajów efektów prac stanów sejmujących: konstytucje, skrypty *ad archivum*, dyplomy, asekuracje, informacje, intencje (ustne dezyderaty skierowane do komisarzy)¹. Natomiast Stefania Ochmann-Staniszevska i Zdzisław Staniszevski wyodrębnili pięć form uchwał sejmowych: konstytucje, *scripta ad archivum*, recesy, deklaracje podatkowe, akty o charakterze organizacyjno-porządkowym (wyznaczenie składu senatorów rezydentów i komisji skarbowych)². Mniej rozbudowany podział zaproponowała Izabela Lewandowska-Malec, która wydzieliła: konstytucje sejmowe, uchwały podatkowe, recesy (uchwały proceduralne)³. Zaprezentowana wyżej charakterystyka z pewnością nie wyczerpuje złożoności zagadnienia, mamy bowiem grupę aktów normatywnych tworzonych przez powołane do tego urzędy (hetmanów, marszałków), które następnie uzyskiwały najwyższą rangę uchwały sejmowej poprzez tzw. aprobatę⁴. Generalnie jednak wszystkie wyżej wymienione rodzaje uchwał sejmowych były efektem wspólnej zgody trzech stanów sejmujących.

Próbę podsumowania dotychczasowych badań podjął Tomasz Kucharski, który zauważył, że w okresie staropolskim nie mamy zamkniętego katalogu źródeł prawa, a nazwa „konstytucje sejmowe” stanowi pojęcie potoczne, które na zasadzie długotrwałego stosowania weszło do języka prawnego. Uważa on, że podziały efektów pracy sejmu „są raczej nieuzasadnione”, a termin „konstytucja” należy rozumieć jako każdą uchwałę podjętą przez trzy stany sejmujące podczas konkluzji, która następnie została w sposób legalny opublikowana⁵.

W syntezach historycznoprawnych mamy opracowany modelowy sposób tworzenia (uchwalania) konstytucji sejmowych⁶. Przyjmuje się,

¹ J. Seredyka, *Sposoby uchwalania konstytucji na sejmach w ostatnich latach panowania Zygmunta III (1626–1632)*, w: *Uchwalanie konstytucji na sejmach w XVI–XVIII wieku*, red. S. Ochmann, Wrocław 1979, s. 27–35.

² S. Ochmann-Staniszevska, Z. Staniszevski, *Sejm Rzeczypospolitej za panowania Jana Kazimierza Wazy*, t. 2: *Prawo — doktryna — praktyka*, Wrocław 2000, s. 248–259.

³ I. Lewandowska-Malec, *Sejm walny koronny Rzeczypospolitej Obojga Narodów i jego dorobek ustawodawczy*, Kraków 2009, s. 239 n.

⁴ K. Łopatecki, „*Disciplina militaris*” w wojskach Rzeczypospolitej do połowy XVII wieku, Białystok 2012, s. 629.

⁵ T. Kucharski, *Konstytucje „egzorbitancyjne” w Rzeczypospolitej w latach 1607–1648. Zarys problematyki*, CPH 64, 2012, 2, s. 130–131.

⁶ Przykładowo: Z. Kaczmarczyk, B. Leśnodorski, *Historia państwa i prawa Polski*, cz. 2: *Od połowy XV w. do r. 1795*, red. J. Bardach, Warszawa 1957, s. 23, 237–239; W. Uruszczyk, *Historia państwa i prawa polskiego*, t. 1: 966–1795, Warszawa 2015, s. 228–229.

że do końca XVI stulecia umieszczano je w kilku osobnych aktach, później natomiast wytworzyła się zasada odnotowywania wszystkich przepisów prawnych w jednym dokumencie zwanym konstytucją. Na ostatnim posiedzeniu sejmu, w czasie tzw. konkluzji sejmowej, odczytywano treść projektu w obecności trzech stanów sejmujących. Brak sprzeciwu oznaczał jego przyjęcie. Od 1588 r. uchwalone na sejmie konstytucje powinny być niezwłocznie podpisane przez przedstawicieli senatu i izby poselskiej, a od 1613 r. również przez marszałka izby poselskiej, a następnie opieczętowne przez kanclerza⁷. Po sejmie kancelaria królewska zlecała wydanie konstytucji i uchwał podatkowych drukiem, a później rozsyłano je do grodów. W poszczególnych urzędach były one przepisywane lub dołączane bezpośrednio do ksiąg⁸.

Powyższy przegląd byłby niepełny, gdyby pominąć ustalenia wydawców monumentalnej serii *Volumina Constitutionum*. Założenia ideowe i metodologiczne zostały gruntownie opisane przez Stanisława Grodzkiego⁹. Proponując edycję źródłową dorobku sejmu, wydawca słusznie uznał, że w publikacji nie należy uwzględniać aktów prawnych dotyczących „normalnego zarządu państwem, a tylko z okazji sejmu wydawanych na tymże sejmie”. Dodatkowo przyjął, że nie należy dołączać umów międzynarodowych. Pierwsze odnotowano w Metryce Koronnej lub Metryce Litewskiej, drugie zaś zostały, choć nie w całości, wydane przez Macieja Dogiela¹⁰. Grodzki zaproponował więc, aby opublikować „możliwie pełny zbiór uchwał sejmowych”, przy czym w razie wątpliwości należało przyjąć interpretację rozszerzającą wyznaczony zakres¹¹.

Problem wewnętrznej koherentności zbioru, jak rozumiem, stanowił podstawę do zmiany zasad publikowanych aktów od trzeciego tomu

⁷ VC 2/2, pkt 4, s. 63; VC 3/1, pkt 11, s. 122.

⁸ Przykładowo: Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі (г. Мінск), ф. 1708, оп. 1, nr 27 (k. 188–223: dorobek sejmu 1611 r.), 36 (k. 103–137v.: dorobek sejmu 1638), 99 (k. 16–47v.: dorobek sejmu 1609 r.). Znamieną treść ma uniwersał Władysława IV adresowany do szlachty powiatu brańskiego, w którym oznajmia o przełożeniu sejmiku relacyjnego z powodu opóźnienia druku konstytucji sejmowych (z 19 V na 31 V 1638 r.), AGAD, Grodzkie brańskie, Ks. 31, k. 476v.

⁹ S. Grodzki, *Wstęp*, [do:] VC 1/1, s. 7–40.

¹⁰ Opublikowano dotychczas drukiem: *Codex diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae*, wyd. M. Dogiel, t. 1, Wilno 1758; t. 4, Wilno 1764; t. 5, Wilno 1759; *Limites Regni Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae*, wyd. M. Dogiel, Wilno 1758. Wersje rękopiśmienne przechowywane są w archiwum Instytutu Historii Rosyjskiej Akademii Nauk.

¹¹ S. Grodzki, *Wstęp*, s. 38. Jak ujął to Kazimierz Orzechowski w recenzji do tego wydawnictwa („Przegląd Sejmowy” 9, 2001, 2, s. 113): publikacja opiera się na edycji „tylko do «konstytucji», czyli stricte ustawodawczego efektu tych sejmów, następnie jednak również poszerzenie tekstu o decyzje wprawdzie wykonawcze, lecz o podstawowym znaczeniu, jak uniwersały podatkowe i wici na polspolite ruszenie”.

Volumina Constitutionum (czyli od sejmku roku 1611)¹². Wydawcy przyjęli, że opierają się na pierwodrukach konstytucji sejmowych, rezygnując z kwerendy rękopiśmiennej¹³. Nie zostało to wyeksponowane, ale jak sądzę, postanowiono wykorzystać rozpowszechnioną już na początku XVII stulecia instytucję konkluzji sejmowej, której efektem była promulgacja (podpisana przez stany i kanclerzy, a następnie wydana drukiem).

Nie negując powyższego — bardzo zgrabnego — rozwiązania, warto jednak zwrócić uwagę, że rzeczywistość i dorobek legislacyjny sejmów walnych w XVII stuleciu były znacznie bardziej skomplikowane, a więc należałoby również uwzględnić dorobek prawny odnotowany jedynie w źródłach rękopiśmiennych. Wchodzi w jego skład uchwały trzech stanów sejmujących, które z różnych przyczyn nie znalazły się w drukowanych konstytucjach. Drugą kwestią są specjalne uchwały izby poselskiej, które w literaturze przedmiotu w zasadzie się nie pojawiają. Powyższe zagadnienia ukażę na przykładzie sejmku walnego z 1615 r.

Pozornie dorobek tego sejmku jest w nauce dobrze opracowany. Jednoznacznie negatywnie w tej kwestii wypowiedzieli się znakomici wydawcy *Volumina Constitutionum*¹⁴. We wstępie do tego wydawnictwa odnotowano, że sejm obradował w Warszawie od 12 lutego do 27 marca 1615 r. pod przewodnictwem referendarza koronnego Jana Świętosławskiego. Wydawcy podkreślili, że nie był trafny pogląd Władysława Konopczyńskiego o zerwaniu sejmku, lecz tenże „z wpływem pięciu tygodni obrad, zakończył się z niczym”¹⁵. Na koniec podsumowano: „Sejm 1615 r. nie uchwałił więc żadnych konstytucji ani uniwersału poborowego”¹⁶. Ocena ta jest zbieżna z ustaleniami Stefani Ochmann, autorki monografii tego

¹² Zaproponowana przez Stanisława Grodzkiego „interpretacja rozszerzająca” wzbudzała pewne wątpliwości związane z wyborem aktów, które trudno zaliczyć do konstytucji sejmowych (jak unia mielnicka czy akt nominacji na kanclerstwo Jana Łaskiego, a także publikowane edykty królewskie). Przykładowo: A. Wyczański, [rec.:] *Volumina Constitutionum, volumen 1, 1493–1526, do druku przygotowali St. Grodziski, I. Dwornicka i W. Uruszczak, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1996, ss. 498, „Studia Podlaskie” 8, 1998, s. 309–312.*

¹³ W. Uruszczak, *Przedmowa*, w: VC 2/2, s. 5: „Wydanie opiera się w zasadzie na oryginalnych przekazach tekstów ustaw sejmowych. Są to teksty oblatowane w księgach grodzkich oraz wpisane do ksiąg Metryki Koronnej (AGAD), a także druki z XVI i XVII w.” Natomiast już w kolejnym tomie oparto się jedynie na „pierwodrukach konstytucji sejmowych”, idem, *Przedmowa*, w: VC 3/1, s. 6; idem, *Przedmowa*, w: VC 3/2, s. 5.

¹⁴ VC 3/1, s. 191.

¹⁵ Por. W. Konopczyński, *Liberum veto. Studium porównawczo-historyczne*, Kraków 1918, s. 321.

¹⁶ S. Grodziski, M. Kwiecień, A. Karabowicz, *Sejm zwyczajny warszawski 1615 r. Wstęp*, w: VC 3/1, s. 191.

sejmu. Stwierdzała ona: „w ten sposób sejm zakończył się dnia 26 marca bez powzięcia uchwał”¹⁷.

Rozpoczynając analizę dorobku sejm 1615 r., należy w skrócie przypomnieć ustalenia Ochmann-Staniszwskiej. Pod koniec obrad – 24 marca – król próbował nakłonić posłów do uchwalenia podatków. Do izby poselskiej zostali skierowani czterej senatorzy, w tym hetman Stanisław Żółkiewski, którzy alarmowali o zbliżającym się niebezpieczeństwie tureckim. Posłowie jednakże, analizując dostarczone przez podskarbiego rachunki z uchwalonych w 1613 r. podatków nadzwyczajnych ustalili, że zaległości podatkowe wynoszą około 275 tys. zł, co w zasadzie dawało im silny argument, aby prośbom króla wyrażanym poprzez poselstwo senatorów do izby poselskiej się sprzeciwić¹⁸. Następnego dnia Litwini zadeklarowali zgodę na jeden pobór, na co posłowie z Korony nie przystali. Proponowali jedynie zebrać niewybrane jeszcze zaległości podatkowe i przeznaczyć je na obronę granic¹⁹. Wyrażono zgodę na zwołanie sejmików posejmowych, które w razie groźby wojny uchwałyby kolejne podatki, w ostateczności posłowie wyrażali zgodę na zwołanie pospolitego ruszenia. Litwini sprzeciwiali się temu, akcentując, że nie zapewni to bezpieczeństwa wschodniej granicy Rzeczypospolitej. Autorka monografii sejmowej akcentowała, że izba poselska nie doszła do porozumienia, a w konsekwencji nie podjęto żadnych wiążących decyzji. Ostatniego dnia obrad – 26 marca – posłowie przybyli do senatu celem zajęcia ostatecznego stanowiska. Litwini po raz kolejny zaproponowali przyjęcie uchwały podatkowej, znów bezskutecznie. Marszałek Świętosławski powtórzył propozycje szlachty koronnej z dnia poprzedniego, dodając, że król przyjął obronę wschodnich granic na siebie. W odpowiedzi prymas Wojciech Baranowski, a następnie pozostali senatorzy wyrazili żal z powodu braku konstruktywnych obrad, ostro za to atakując posłów. Przedstawiciele izby poselskiej tłumaczyli swoje stanowisko. W dyskusji

¹⁷ S. Ochmann, *Sejmy z lat 1615-1616*, Wrocław 1970, s. 114. Podobnie: I. Lewandowska-Malec, *Sejmy rozerwane i zerwane w XVII stuleciu*, „*Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego*” 12, 2009, s. 126.

¹⁸ Niestety nie zachowały się rachunki skarbowe ani z sejm 1615, ani 1616 r., które pozwoliłyby na głębszą analizę dorobku sejm 1615 r. w kwestiach skarbowych. AGAD, Archiwum Skarbu Koronnego (dalej: ASK), II, 41 (dotyczy sejm ordynaryjnego 1613 r.), 42 (dotyczy sejm 1623 r.). Księga przychodów i rozchodów (ale niezatwierdzona przez przedstawicieli sejm) od sejm ekstraordynaryjnego 1613 r. do prawdopodobnie sejm 1615 r.: AGAD, ASK, I, 176, k. 447–552.

¹⁹ Szerzej o aspekcie finansowym: A. Filipczak-Kocur, *Skarbowość Rzeczypospolitej 1587-1648. Projekty, ustawy, realizacja*, Warszawa 2006, s. 128–129. Tabele: A. Tyla, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės iždas. XVI amžiaus antroji pusė-XVII amžiaus vidurys*, Vilnius 2012, s. 106, 108.

zaakcentowano, że zgodnie podjęto zaledwie jedną decyzję – o sądzeniu konfederatów. Ostatecznie kanclerz wielki koronny Feliks Kryski starał się podsumować obrady. Król miał powołać deputację do ściągnięcia retent podatkowych, powinien zwołać sejmiki, w razie konieczności uprawniony był do wydania wici na pospolite ruszenie, a także zobowiązany został do wyznaczenia komisarzy do rokowań z Carstwem Moskiewskim. W trakcie odczytywania tych informacji posłowie zorientowali się, że król stara się uzyskać zgodę na uchwalenie konstytucji i stanowczo się temu sprzeciwili. Ostatecznie nastąpiło jedynie odczytanie nazwisk skazanych na infamię, po czym żegnano króla²⁰. Warto przyjrzeć się bliżej niezwyklej sytuacji, która miała miejsce na początku obrad sejmowych. Otóż 20 lutego trzy stany sejmujące wyraziły zgodę na podjęcie uchwały, która została spisana następnego dnia. „Izba poselska bowiem zgodziła się na sądzenie konfederatów przez króla”²¹. Opis Ochmann-Staniszewskiej nie jest precyzyjny, nie informuje dokładnie, o jakim sądzie mowa i jakim sposobem uchwalono konstytucję przed konkluzją – już na początku obrad. Sformułowanie może oznaczać przekazanie sprawy z sądu sejmowego do sądu królewskiego (relacyjnego?), ewentualnie – zmianę składu sądu sejmowego: z udziałem króla i senatorów. Może też chodzić o rozszerzenie właściwości rzeczowej tych sądów o przestępstwo udziału w konfederacji²².

Niestety nie jest znany akt opublikowany 21 lutego w tej sprawie. Natomiast szczegółowo tę kwestię omawia złożona po sejmie protestacja poselska. W niej szeroko opisano nadzwyczajne okoliczności uchwalenia zasad sądzenia konfederatów przez sąd sejmowy. „Na tym bowiem sejmie podniesiony jest zwyczaj dawny wotowania naprzód w kole poselskim na propozycję KJM i proponowania artykułów sejmikowych”. Wbrew tym regułom „zaraz na początku miasto mowy o propozycji KJM wtrącono nam i do deliberacji podano to, co na żadne sejmiki przed sejmem

²⁰ S. Ochmann, *Sejmy*, s. 110–115.

²¹ Ibidem, s. 86.

²² Przykład wykorzystania doraźnego sądu odnajdujemy podczas sejmu piotrkowskiego obradującego na przełomie 1521/1522 r. Rozpatrywano wówczas przestępstwo zdrady kraju – poddanie miasta i zamku Orneta przez Stanisława Radwanowskiego. Stworzono sąd, który można określić jako sejmowo-wojskowy. Król zrezygnował z osobistego w nim udziału, powołano trzynastoosobowy skład pod przewodnictwem hetmana wielkiego koronnego i kasztelana krakowskiego Mikołaja Firleja. Przydano mu 12 asesorów – ośmiu wojewodów, trzech kasztelanów i starostę malborskiego Jakuba Rożnowskiego, *De Radwankowski, Rotmagistro, on proditioem in bello Prussiaco sententiis totius Conventus honore ac fama privato*, w: *Acta Tomicianae. Epistolae, legationes, responsa, actiones, res gestae Serenissimi Principis Sigismundi eius nominis Primi Regis Poloniae, Magni Ducis Lithuaniae*, t. 6, wyd. S. Gorski, Posnaniae 1857, s. 12–14.

proponowano nie było, to jest jeśliby przeszłe skonfederowane żołnierze KJM sędzić miał albo nie”²³. Problem dotyczył zatem przede wszystkim rozszerzenia właściwości rzeczowej sądu sejmowego — przestępstwo udziału w konfederacji miał sędzić hetman, co sejm aprobował kilka lat wcześniej, w 1609 r.²⁴ Skądinąd wiadomo, że decyzja w 1615 r. zapadła jednogłośnie (o czym protestujący oczywiście nie wspominają), przy czym na początku sejmu frekwencja wśród posłów była niska²⁵. Być może konfederaci objęci zostali jakimiś obostrzeniami proceduralnymi. W protestacji podnoszono argument zastosowania nielegalnych reguł legislacji, podkreślano również naruszenie zawartej z konfederatami asekuracji, która gwarantowała im bezpieczeństwo²⁶. Przede wszystkim zwracano uwagę, że przed sejmem „prywatną władzą powydawano”, stosując przy tym niedopuszczalne terminy, a wobec szlachty osiadłej — nie dostarczano ich do ich dóbr ziemskich, sądy zaś nie respektowały dylacji. Czy powyższe uwagi były wynikiem przyjętej ustawy — nie wiadomo. Być może zmieniono również skład sądu sejmowego — ograniczając lub eliminując z niej przedstawicieli izby poselskiej. Odnotowano jedynie „niewczas się nas około tych sądów dokładano”, akcentowano, że dekrety wydawał niepełny skład²⁷. Oprócz tego trybem zwykłym działały sądy sejmowe, rozpatrując przede wszystkim sprawy o niewydanie kwarty²⁸.

Powód tak nadzwyczajnych i represyjnych działań wobec konfederatów wyjaśnił stosunkowo obiektywny obserwator wydarzeń — Zbigniew Ossoliński²⁹. Zwracał on uwagę, że istniała tendencja do zjednoczenia szlacheckiej opozycji z konfederatami, a ich wspólnym wrogiem miała być magnateria, w szczególności osoby, które przyczyniły się do wywołania wojny z Carstwem Moskiewskim³⁰. Dwór królewski mógł obawiać się zapowiedzi nowego rokoszu. Konsekwencją była więc tak bezpardonowa

²³ „Protestacja przeciwko nie podjęciu uchwały na sejmie warszawskim”, Warszawa 27 III 1615, Biblioteka Kórnicka, 289, s. 457.

²⁴ K. Łopatecki, „*Disciplina militaris*”, s. 631–632.

²⁵ W ostrych słowach skrytykował posłów uczestniczących w początku obrad sejmu główny opozycjonista — Janusz Radziwiłł, który sam do Warszawy przybył dopiero 8 marca, S. Ochmann, *Sejmy*, s. 86–87.

²⁶ J. Byliński, *Dwa sejmy z roku 1613*, Wrocław 1984, s. 237–239; *Assekuracja podana od konfederatów smoleńskich*, w: *Diariusz Komisji Bydgoskiej w roku 1614*, wyd. W. Wistocki, Kraków 1880, s. 336–337.

²⁷ „Protestacja przeciwko nie podjęciu uchwały na sejmie warszawskim”, s. 457–459.

²⁸ Zachowana jest dokumentacja z okresu od 28 lutego do 21 marca 1615 r., AGAD, Księgi Sądów: Asesorskiego, Relacyjnego i Sejmowego, 8, k. 80 n.

²⁹ J. Maciszewski, *Zbigniew Ossoliński (próba charakterystyki)*, Sobótka 30, 1975, 2, s. 199–200.

³⁰ Z. Ossoliński, *Pamiętnik*, oprac. J. Długosz, Warszawa 1983, s. 63–64.

walka z tą częścią konfederatów, której zarzucano brak lojalności wobec króla. „I tak tylko konfederaci na tym sejmie sądzeni i kondemnowani są, a ci ulegli [uniknęli odpowiedzialności — K.Ł.], co zaciągu konfederackiego przyczyną byli”³¹.

Kolejne uchwały powinny zapaść podczas zamykającej obrady sejmku konkluzji. Oczywiście nieznanym jest druk konstytucji 1615 r., czy zatem sejm rzeczywiście rozszedł się z niczym? Odpowiedzi negatywnej udzielają posejmowe uniwersały królewskie skierowane do szlachty Wielkiego Księstwa Litewskiego oraz Korony. Efekt legislacyjny zauważyli również posłowie koronni i litewscy w złożonej protestacji. Z zachowanych materiałów źródłowych wynika, że zapadło kilka wiążących decyzji.

Pierwszym oficjalnym dokumentem oceniającym stan prawny sejmku 1615 r. była instrukcja królewska na litewskie sejmiki relacyjne³². Próbą rozwiązania braku uchwał podatkowych była inicjatywa zmierzająca do zorganizowania obrad konwokacji litewskiej, podczas której ponownie stany Wielkiego Księstwa Litewskiego zajęłyby się kwestiami finansowymi. Instrukcja królewska na litewskie sejmiki relacyjne i jednocześnie sejmiki przedkonwokacyjne została ogłoszona bezpośrednio po bezowocnym zakończeniu obrad — 27 marca 1615 r.³³ W niej starano się wytłumaczyć brak satysfakcjonującego zakończenia obrad sejmku. Całą odpowiedzialność zrzucano na posłów, akcentując koncyliację króla i senatu. Instrukcja królewska wskazywała na argumentację, której celem było antagonizowanie relacji polsko-litewskich, w szczególności król zarzucał posłom koronnym niechęć do udzielania pomocy Litwie. Kluczowy jest jednak fakt, że Zygmunt III odnotował, iż posłowie wyrazili zgodę na przekazanie zaległości podatkowych na działania obronne, a także upoważnili króla do zwołania pospolitego ruszenia, dzięki której to wyprawie koroniarze „ratować was obiecali”. Izba poselska nakazała również królowi kończenie wojny z Moskwą i przeprowadzenie traktatów pokojowych³⁴. W opinii króla jednak sejm nie obdarzył go żadnymi instrumentami, które pozwoliłyby zrealizować te założenia — „nic potrzebne[go] nie postanowiwszy i żadne[go] opatrzenia i ratunku Rptej nie namówiwszy”³⁵.

³¹ „Protestacja przeciwko nie podjęciu uchwały na sejmie warszawskim”, s. 459.

³² *Akta zjazdów stanów Wielkiego Księstwa Litewskiego*, t. 2: *Okresy panowań królów elekcyjnych XVI-XVII wiek*, oprac. H. Lulewicz, Warszawa 2009, s. 206–207.

³³ „Instrukcja królewska na sejmiki relacyjne”, Warszawa 27 III 1615, BPAU-PANKr., 360, k. 279–280v.

³⁴ Być może był to ślad niezachowanego skryptu *ad archiwum*. Podobny powstał na sejmie 1616 r., w którym zawarto instrukcję dla komisarzy wydelegowanych na czas wyprawy królewicza Władysława do Carstwa Moskiewskiego, Z. Trawicka, *Pozasejmowa działalność polityczna Jakuba Sobieskiego*, Sobótka 35, 1980, 2, s. 171.

³⁵ „Instrukcja królewska na sejmiki relacyjne”, k. 280.

Kolejna informacja o decyzjach sejmu odnotowana została w instrukcji królewskiej na konwokację litewską, który to dokument datowany został na 14 kwietnia 1615 r.³⁶ Król powtórzył stwierdzenie, że podczas obrad zgodzono się jedynie, aby „retentami tylko jakimiś poborowemi niepewnemi, albo pospolitym ruszeniem ratować wmsci obiecali”. Władca podkreślał, że oba te rozwiązania są niesatysfakcjonujące, a wykorzystanie służby ziemskiej przyniosłoby więcej szkody niż pożytku³⁷.

Pierwszy uniwersał królewski do szlachty w Koronie po sejmie 1615 r. powstał dopiero na początku kwietnia. Znamy jego treść z dwóch identycznych dokumentów (kopii) wystawionych 6 i 18 kwietnia 1615 r.³⁸ Prawdopodobnie został on wydany z uwagi na zbliżający się termin okazowania, które m.in. w województwie sandomierskim odbyło się 1 maja³⁹. W nim król, wzorem analogicznych dokumentów ogłoszonych w Wielkim Księstwie Litewskim, poinformował o przyczynach niepowodzenia sejmu (pomiął w tym przypadku problem antagonizmu polsko-litewskiego). Zaakcentował w dokumencie nieuchronną konfrontację z Portą Otomańską, której armia zbliżała się do granic królestwa i zamierzała na pograniczu wybudować zamek. Król przypomniał szlachcie, że sejm nie zostawił mu żadnych środków finansowych, a jedynie upoważnił go do zwołania pospolitego ruszenia, „które u nas w rękę z tego przeszłego sejmu stany mieć chciały”. Zapowiadał, że wykorzysta prawo i zwoła szlachtę na wojnę, na razie jedynie żąda, aby na najbliższych sejmikach szlachta radziła o niebezpieczeństwie⁴⁰.

Narracja króla w trzech dokumentach była konsekwentna — dorobek sejmu był nikły i nie rozwiązywał podstawowych problemów. Na sejmie wyrażono jednak zgodę na przekazanie wpływających zaległości podatkowych z Korony na obronę granic, w tym na opatrzenie wojsk litewskich, oraz uprawniono króla do zwołania pospolitego ruszenia. Warto porównać tę ocenę ze stanowiskiem posłów z Korony i Wielkiego Księstwa Litewskiego, którzy już 27 marca 1615 r. napisali protestację⁴¹.

³⁶ „Instrukcja [Zygmunta III] dana Januszowi [Tyszkiewiczowi]”, Warszawa 14 IV 1615, AGAD, Archiwum Radziwiłłów, II, 628, s. 1–5.

³⁷ Ibidem, s. 3.

³⁸ „Uniwersał po zerwanym sejmie warszawskim”, Warszawa 18 IV 1615, BC, 109, s. 121–128; „Uniwersał Zygmunta III do Stanów Rzeczypospolitej”, Warszawa 6 IV 1615, AGAD, Archiwum Radziwiłłów, II, 627, s. 1. Oblata w księgach grodzkich nosi datę 18 kwietnia 1615 r. Zob. AGZ, t. 10, s. 203, poz. 3219.

³⁹ Z. Ossoliński, op. cit., s. 64.

⁴⁰ „Uniwersał po zerwanym sejmie warszawskim”, s. 122–123; „Uniwersał Zygmunta III do Stanów Rzeczypospolitej”, s. 1.

⁴¹ „Protestacja przeciwko nie podjęciu uchwały na sejmie warszawskim”, s. 457–464. Niestety oryginał z podpisami i pieczęciami posłów został wszyty do rękopiśmiennego

Przedstawiono tam całkowicie odmienną wizję obrad sejmu, a odpowiedzialność za brak pożądanych konkluzji przypisano królowi i części senatu⁴². Obawiając się nielegalnych działań króla, który wbrew woli izby poselskiej miał posunąć się do opublikowania konstytucji sejmowej, zaakcentowano, że — co do zasady — żadne prawa oraz uchwały podatkowe nie zostały na sejmie podjęte, a ewentualne druki z dorobku obrad sejmu nie powinny mieć mocy obowiązującego prawa⁴³. Posłowie podkreślili, że nie rozliczyli podskarbic z wydatków⁴⁴ i zakazali wykorzystywania podatków nadzwyczajnych na jakiegokolwiek działania wojenne⁴⁵. Najważniejsze informacje odnotowano na końcu:

A podczas jakiego od postronnych następującego niebezpieczeństwa, aby JKM powinności swej strony bronienia granic obojga narodów od wtargnięcia wszelkiego nieprzyjaciela, przykładem antecessorów swych, poczuwać się raczył, życzymy, nie chcąc i sami w powinności swej slache[ckiej] w tej mierze po[z]ostawać, a zatym i od tego nie będąc, aby sama prz[yto]mniej okazała po województwach i pospolitego ruszenia uchwa[lona] (ponieważ ledwa niepowsiechna na nie pod sejmem zgoda była, [nie] masz się do czego inszego w takich, jakimi nam grożą, niebezpieczeń[stwem] rzucić) mocą sejmu w druk podana była⁴⁶.

Według posłów wyrażono więc zgodę na pospolite ruszenie. Podkreślano również przyjęcie prawa o okazowaniach. Te zaś wiązały się z konstytucjami sejmów lat 1607 (dla Korony) i 1613 (dla Wielkiego Księstwa Litewskiego), które wprowadzały cyklicznie organizowane przeglądy

tomu, w związku z czym pojedynczych liter kończących wers nie można odczytać, ich prawdopodobny zapis odnotowano w nawiasach kwadratowych.

⁴² Podobna w ocenie sytuacji była mowa Andrzeja Pierzchlińskiego, posła na sejm 1615 r. On to przedstawiał na sejmiku wydarzenia, które miały miejsce podczas obrad. Zob. „Sejmik deputacki województw poznańskiego i kaliskiego”, Środa IX 1615, w: ASWP, t. 1, cz. 1, s. 468–474.

⁴³ „Protestacja przeciwko nie podjęciu uchwały na sejmie warszawskim”, s. 460 („Nie miawszy tedy przed ostatnim d[niem] nic prawie w kole naszym ko[n]kludowanego, musieliśmy tak w tym star[ac] jakoby do jakieś ko[n]fuzji szkodliwej i do sejmowania po sejmie okaz[ia] nie była dana”), 461 („ponieważ żadne się konstytucje póki sejm trwał, zgodnie nie zawarły, nie pozwalamy, aby po sejmie pisane, stanowione i w druk podawane być miały i choćby podane były, że żadnej wagi miećby nie mogły”).

⁴⁴ Podskarbi ponosił pełną odpowiedzialność materialną za stan skarbu publicznego (a w Koronie też kwarcianego), co dotyczyło nieprawidłowości związanych ze ściąganiem lub wydatkowaniem pieniędzy, A. Filipczak-Kocur, *Skarbowość*, s. 24–25.

⁴⁵ „Protestacja przeciwko nie podjęciu uchwały na sejmie warszawskim”, s. 461.

⁴⁶ *Ibidem*, s. 461–462.

gotowości bojowej szlachty⁴⁷. Pomimo ich powtarzalności, każdorazowo odnotowywano je w konstytucjach sejmowych, istniało również wiele wyłączeń województw i powiatów (ziem), nieujednolicony był czas przeglądu i – co oczywiste – ich miejsce⁴⁸. Uchwała o okazowaniu była szczególnie istotna w Wielkim Księstwie Litewskim, gdyż tam dopiero kształtowała się nowa praktyka. Zaakcentować należy, że szlachta rzeczywiście zgodnie z harmonogramem zjawiała się w wyznaczonych miejscach i terminach okazowań⁴⁹.

A zatem obie strony sporu politycznego uznały dorobek sejmu 1615 r. Punktem wspólnym była zgoda na pospolite ruszenie oraz – w związku z powyższym – na zwołanie okazowań. Szlachta wyrażała nawet wolę wydania tych przepisów drukiem⁵⁰. Różna była natomiast interpretacja dotycząca retent podatkowych. Według króla szlachta wydała zgodę na wykorzystanie zaległości podatkowych na dowolny cel związany z obroną Rzeczypospolitej. Natomiast w ocenie posłów protestujących takiej zgody nie było⁵¹.

Pomimo różnicy w ocenie sytuacji Zygmunt III Waza już 10 kwietnia 1615 r., wydając listy przypowiednie na zaciąg oddziałów litewskich, gwarantował wypłatę żołdu „tak z reszt jako i z podatków Rzpltej, któreby w przyszły czas pozwolone były”⁵². Co więcej: podskarbi koronny,

⁴⁷ VC 3/1, s. 139–140. W Wielkim Księstwie Litewskim okazowania miały mieć miejsce co dwa lata (od 1613) i co do zasady miały być organizowane 8 września, co też potwierdziła konwokacja litewska 1615 r., ibidem, s. 148; *Akta zjazdów*, t. 2, s. 212.

⁴⁸ Zob. VC 3/1, s. 36 (1611), 126 (1613), 139–140 (1613), 148 (1613), 199 (1616), 247–248 (1619), 260 (1619), 265 (1620), 308 (1621), 311 (1621); VC 3/2, s. 12 (1627), 41 (1628), 66 (1629), 93 (1629), 116–117 (1631), 159–160 (1632), 219 (1633), 221 (1633), 225–227 (1633), 281 (1635), 332 (1638), 341 (1638). Szerzej o tej instytucji: K. Łopatecki, *Organizacja, prawo i dyscyplina w polskim i litewskim pospolitym ruszeniu (do połowy XVII wieku)*, Białystok 2013, s. 290–292.

⁴⁹ Przykładowo: „Wojewoda ruski wzywa rycerstwo sanockie, aby w porozumieniu z kasztelanem swoim przedsięwzięli środki zaradcze z powodu plądrujących ziemie halicka, kup zbrojnych”, Olesko 7 XI 1615, w: AGZ, t. 20, s. 150; Z. Ossoliński, op. cit., s. 64.

⁵⁰ Nie znamy treści tej konstytucji, wątpić należy, że została ona zredagowana w formie pisemnej. Stanowiła jedynie upoważnienie do zwołania okazowań i pospolitego ruszenia. Na to zjawisko zwraca uwagę: S. Grodziski, *Wstęp*, s. 35: „nader często zdarzało się, że uchwały, upoważniające króla do zwołania pospolitego ruszenia nie były nawet spisywane i publikowane wśród konstytucji”. Można sądzić, że po zredagowaniu miałyby formę zbliżoną do konstytucji z 1616 lub 1619 r., VC 3/1, s. 193, 247–248.

⁵¹ Znowu brak formy pisemnej konstytucji. Prawdopodobnie jej treść byłaby zbliżona do przepisów zatytułowanych „szafunek poborow koronnych” i „szafunek poborow Wielkiego Księstwa Litewskiego”, VC 3/1, s. 242.

⁵² „[List przypowiedni na 100 rajtarów]”, Warszawa 10 IV 1615, BC, 109, s. 105; „List przypowiedni na sto piechoty”, Warszawa 10 IV 1615, ibidem, s. 107; „List Zygmunta III przypowiedni na sto koni husarsów”, Warszawa 10 IV 1615, ibidem, s. 109.

wykorzystując zgodę sejmu, przekazał 35 tys. zł na potrzeby obrony Smoleńska, co nie wzbudziło kontrowersji podczas rozliczeń na sejmie 1616 r.⁵³ Praktyczna realizacja tej uchwały widoczna jest również w konstytucjach sejmu 1616 r. Wówczas uchwalono „Approbację szafunku reszty poboru anni 1613 województwa sandomierskiego”, co odnosiło się do wyżej analizowanego problemu. Zgodnie z oceną króla sejm 1615 r. podjął decyzję, aby niewybrane dotychczas zaległości podatkowe przekazano na cele wojskowe, tymczasem szlachta sandomierska rozdysponowała pieniądze zgodnie z własną wolą. Sejm rozliczył to działanie, dodał jednak: „aby in posterum takie podatki in privatos usus, bez uchwały sejmowej, nie były obracane”⁵⁴. Analogiczna konstytucja dotyczyła rozliczenia poborców i szafarzy z województwa krakowskiego⁵⁵. Jeżeli jedynie dwa województwa zatrzymały lub rozdysponowały na własne potrzeby retenty (co zgodne było z treścią protestacji), a *contrario* należy przyjąć, że pozostałe dostosowały się do woli króla i decyzji sejmu.

Dorobkiem obrad sejmu są jeszcze co najmniej trzy szczególne dokumenty, które nazwać należy uchwałami izby poselskiej (w źródłach zwane „atestacjami”). Dwa z nich zachowały się w Metryce Koronnej, do której zostały wpisane przez marszałka Jana Świątosławskiego za zgodą wszystkich posłów niezwłocznie po zakończeniu obrad — 26 marca 1615 r.⁵⁶ W obu przypadkach potwierdzano ważność pożyczek udzielonych przez Jerzego Szyszkowskiego (5 tys. zł) i Jana Żernickiego (600 zł). Zostały one przekazane pod zastaw dóbr królewskich. Powołując się na uchwałę sejmu ekstraordynaryjnego 1613 r., który zezwolił komisarzom wyznaczonym do uiszczenia zapłaty żołnierzom zastawić dobra królewskie, naruszając tym samym obowiązujące prawa⁵⁷, posłowie zaakceptowali te transakcje. W dokumencie podkreślano jednak, że pożyczkodawcy żądają potwierdzenia umowy cywilnoprawnej w formie konstytucji

⁵³ A. Filipczak-Kocur, *Skarbowość*, s. 296. Podskarbi koronny miał jedynie problem z rozliczeniem się z 90 tys. zł, które przekazał konfederatom z pieniędzy przeznaczonych na wojska kwarciane. Posłowie nie zaaprobowali tego wydatku, S. Ochmann, *Sejmy*, s. 192.

⁵⁴ VC 3/1, pkt 38, s. 202.

⁵⁵ Ibidem, pkt 84, s. 209. Konstytucja ta wynikała z protestacji szlachty krakowskiej, która uznała, że nie powinna płacić reszt podatkowych, gdyż cel podatkowy został osiągnięty — a miało być to opłacenie konfederatów. „Zjazd szlachty województwa krakowskiego na rokach ziemskich”, Kraków 12 I 1616, w: ASWK, t. 1, s. 355–356.

⁵⁶ „Ateścacja marszałka poselskiego Jana Świątosławskiego wystawiona Jerzemu Szyszkowskiemu”, Warszawa 26 III 1615, AGAD, MK, 158, k. 62v.–63 i „Ateścacja marszałka poselskiego Jana Świątosławskiego wystawiona Janowi Żernickiemu”, Warszawa 26 III 1615, AGAD, MK, 158, k. 67v.–68.

⁵⁷ VC 3/1, s. 172, pkt 6.

sejmowej⁵⁸. „Zewzwoleliśmy wszyscy uczynić mu warunek tej zastawy konstytucją. Jednak że sejm nie jest konkludowany, tedy dla potomnych czasów dajemy mu to świadectwo, że na wpisanie w konstytucję tej zastawy wszyszychmy beli pozwolili”⁵⁹.

Uchwała izby poselskiej znajdowała się poza uregulowanym systemem ustrojowym Rzeczypospolitej⁶⁰. Jej ranga prawna była jednak bardzo silna, z uwagi na oparcie się na konstytucji sejmowej z 1613 r. Pod względem formalnym można ją uznać za rodzaj recesu, czyli odłożenia danej sprawy do następnego sejm⁶¹. W konsekwencji sejm 1616 r. uchwalił konstytucję nazwaną „Assekuracja sum, urodzonych Jerzego Szyszkowskiego i Jana Zernickiego”⁶², która jest zwieńczeniem całego procesu. W obu przypadkach mieliśmy do czynienia ze zmianą prawa rzeczowego – z dzierżawy na zastaw. Trudno ocenić sens ekonomiczny przedsięwzięcia, jednakże Edward Opaliński wymienia Jerzego Szyszkowskiego jako szlachcica wielkopolskiego, który za panowania Zygmunta III zyskał znaczny majątek (z 5 do 27,5 wsi i jednego miasta)⁶³.

Sądzić należy, że podczas tego sejm^u atestacji dla osób zainteresowanych wydano dużo, a jedynie w dwóch przypadkach wpisano je do Metryki Koronnej. Świadczy o tym przypadek uchwały izby poselskiej wydanej staroście kamienieckiemu Walentemu Aleksandrowi Kalinowskiemu. Otóż Aleksander Jabłonowski, wydając lustrację królewskich województwa braclawskiego z przełomu 1615 i 1616 r., opublikował

⁵⁸ Było to konieczne z uwagi na tzw. statut Aleksandra z 1504 r. uchwalony na sejmie piotrkowskim 1504 r. Nakazywał on odzyskanie obciążonych wierzytelnościami dóbr królewskich oraz zakazywał ich późniejszego zastawiania lub rozdawania. Wyjątkiem były decyzje uznane na sejmie. Dalsze ograniczenia wprowadziła konstytucja 1565 r., A. Wyaczański, *Rozdawnictwo dóbr królewskich za Zygmunta I*, PH 44, 1953, 3, s. 286 n.; K. Chłapowski, *Alienacje dóbr królewskich w latach 1578–1668*, PH 69, 1978, 4, s. 647–648.

⁵⁹ „Atestacja marszałka poselskiego Jana Świętosławskiego wystawiona Jerzemu Szyszkowskiemu”, k. 63; „Atestacja marszałka poselskiego Jana Świętosławskiego wystawiona Janowi Żernickiemu”, k. 68.

⁶⁰ O atestacjach izby poselskiej wspomina jedynie Stanisław Płaza, *Sejmiki i zjazdy szlacheckie województwa sieradzkiego. Ustrój i funkcjonowanie (1572–1632)*, cz. 1, Warszawa–Kraków 1987, s. 86–87. Wspomina on wydanie atestacji na sejmie 1611 r., w której odnotowano postępowanie rugowe, dotyczące sporu o legalny mandat poselski wśród przedstawicieli województwa sieradzkiego. Atestacja w tym przypadku była decyzją rozstrzygającą spór.

⁶¹ S. Ochmann-Staniszevska, Z. Staniszevski, op. cit., s. 256–258.

⁶² VC 3/1, pkt 17, s. 197–198. Wydawcy w przypisie do tej uchwały odnotowali: „Konstytucji takiej na tym sejmie nie uchwalono. Może też została opuszczona, gdyż w pijarskim wydaniu VL (t. III, s. 188) po numerze przepisu 101 następuje numer 111”.

⁶³ E. Opaliński, *Elita władzy w województwach poznańskim i kaliskim za Zygmunta III*, Poznań 1981, s. 34, 44–45.

kolejną atestację koła poselskiego. Dotyczyła ona starych sum zastawnych powstałych za panowania Zygmunta Augusta. Za 5 tys. kop groszy litewskich (około 12,5 tys. złp) zastawiono wówczas starostwo winnickie (Winnica i wsie Miziaków, Chyżyńce, Cwizyn, Niedźwiedka, Samnik). Na sejmie 1615 r. podjęto decyzję o uwolnieniu Winnicy (starej i nowej osady) oraz wsi Wisienka spod zastawu i przekazanie tych dóbr jako starostwa grodowego winnickiego Aleksandrowi Bałabanowi⁶⁴. Aby to umożliwić, przeniesiono sumę zastawną na wyżej wymienione wsie oraz – dodatkowo – na osadę Sałasze. Jan Świątosławski odnotował, że „prośba w kole poselskiem zgodnie jest przyjęta i przez mię, ze wszystkimi Pany posłami ziemskimi, za zleceniem ich, królowi JMci in preaesentia senatus publice i wyraźnie przełożona”. W zasadzie mamy w tym przypadku zgodę trzech stanów sejmujących. Jednakże podobnie jak w powyższych dwóch przypadkach odnotowano brak zapadłej konkluzji sejmowej. Dlatego „na instancją JMP. starosty kamienieckiego, tę attestacją daję, tego jeszcze dokładając, że JKMć koła poselskiego taką zgodną intercessyą przyjąwszy, w responsie swym na wszystkie petita województw koronnych i litewskich w kole poselskiem odprawowanem, na przeniesienie summy tej pozwolić raczył”⁶⁵.

Analizowany przykład jest o tyle ważny, że lustracja województwa braclawskiego była czynnością urzędową, prowadzoną przez wyznaczonych do tego komisarzy. Pracowali oni na przełomie lat 1615/1616, jeszcze przed obradami kolejnego sejm⁶⁶. Ocenili rangę atestacji nastę-

⁶⁴ Należy wyjaśnić, że starostwo winnickie zostało zastawione przez Zygmunta Augusta Bohuszowi Koreckiemu, a następnie ten zastaw przejął Kalinowski. Mimo że nominalnie było to starostwo grodowe (od 1598), nie było objęte reformami egzekucyjnymi, gdyż położone było w województwie braclawskim. Natomiast w 1614 r. Kalinowski został starostą kamienieckim, a zgodnie z prawem o incompatibiliach nie mógł łączyć dwóch starostw grodowych. Rozwiązaniem było wydzielenie bardzo skromnego starostwa winnickiego, które następnie otrzymał Bałaban. Co prawda Kalinowski został nieco uszczuplony w zastawie, ale mógł zarządzać dochodowym starostwem kamienieckim, W. Czapliński, *Kalinowski Walenty Aleksander h. Kalinowa (zm. 1620)*, PSB, t. 11, Wrocław-Warszawa-Kraków 1964–1965, s. 471; SGKP, t. 13, Warszawa 1893, s. 554–555.

⁶⁵ *Lustracje królewsczyzn ziem ruskich Wołynia, Podola i Ukrainy z piérwszój połowy XVII wieku*, wyd. A. Jabłonowski, Warszawa 1877, s. 74–75; *Архив Юго-Западной России, издаваемый Комиссией для разбора древних актов, cz. 7, t. 2: Акты о заселении юго-западной России*, Киев 1890, s. 390–391 (w tym wydaniu szerszy katalog osób podpisujących atestację – Jan Świątosławski, Krzysztof Radziwiłł, Władysław Radziwiłł, Piotr Oźga, Samuel Korecki, Jan Żółkiewski, Andrzej Górski, Mikołaj Szyszkowski, Jan Górajski, Jan Axa, Andrzej Skóra, Andrzej Tulibowski, Mikołaj Kopczyński, Stanisław Mosinski, Piotr Komorowski, Jan Małyński, M. Makowiecki, Mikołaj Gniewosz).

⁶⁶ W tym okresie rozpoczęto lustrowanie dóbr królewskich położonych w Prusach Królewskich, a także w województwach: kijowskim, podolskim, ruskim, braclawskim,

pująco: „Ale iż konstytucye sejm u przeszłego żadne nie stanęły, ale tego i o tem nic konstytucyami nie stanęło. Jednak słusność sama przy takiej woli JKMc i zgodzie Rzeczypospolitej, jak na to była, taką daje w tej sprawie ważność, jakby te rzeczy z skutkiem konstytucyą stanąć miały etc.”⁶⁷.

Podobnie jak w dwóch poprzednich uchwałach izby poselskiej, w tym przypadku również została ona potwierdzona konstytucją sejm u 1616 r. pod nazwą *Przeniesienie summy z starostwa winnickiego na Miziaków, i insze wsi, urodzonemu Kalinowskiemu, staroście kamienieckiemu*⁶⁸. Obie wymienione konstytucje znalazły się obok siebie. Z układu dorobku sejm u 1616 r. wynika, że prawdopodobnie osiągnięciem izby poselskiej 1615 r. była jeszcze jedna atestacja, która dotyczyła ulokowania wierzytelności 5446 zł na starostwie chęcińskim na rzecz Stanisława Branickiego i jego spadkobierców⁶⁹.

Niewątpliwie uchwały izby poselskiej czekają na swego badacza. Już teraz jednak należy uzupełnić naszą wiedzę o funkcjonowaniu sejm u walnego. Dotychczas atestacje (uchwały) izby poselskiej utożsamiane były z postanowieniami, które zapadały przy rugach poselskich⁷⁰. Jeden przykład takiej uchwały podał przed laty Stanisław Płaza, bliżej zjawiska nie analizując⁷¹. Czasem zaś marszałek wydawał atestację na żądanie posłów, którzy chcieli mieć zaświadczenie, że byli przeciwni konstytucji⁷². Uchwały izby poselskiej niewątpliwie nabierały większego znaczenie w sytuacji braku konkluzji sejmowej oraz — być może — podczas zrywanych czy rozrywanych sejmów. Na razie pozostaje to jedynie w sferze spekulacji.

*

Niniejszy artykuł ukazuje złożoność zagadnienia dotyczącego podejmowanych uchwał sejmowych na przykładzie obrad parlamentu z 1615 r. Wbrew opiniom istniejącym w historiografii sejm ten podjął kilka wiążących uchwał.

1. Wszystkie stany sejmujące zgodziły się na uchwalenie aktu normatywnego, który upoważniał sąd sejmowy do sądenia konfederatów. Decyzja w tej sprawie zapadła na początku obrad sejm u (przy znacznej absencji posłów), co w ocenie protestującej później szlachty stanowiło

sandomierskim. Prace trwały w całej Koronie aż do roku 1620, A. Sucheni-Grabowska, *Próby aukcji dochodów z dóbr domeny królewskiej w świetle lustracji z lat 1615–1620*, PH 58, 1967, 2, s. 223.

⁶⁷ *Lustracye królewsczyzn*, s. 74.

⁶⁸ VC 3/1, pkt 16, s. 197.

⁶⁹ *Ibidem*, pkt 15, s. 197.

⁷⁰ „Instrukcja sejmiku posłom na sejm elekcyjny”, *Halicz 29 III 1674*, w: AGZ, t. 24, s. 378, pkt 32.

⁷¹ S. Płaza, *op. cit.*, s. 86–87.

⁷² J. Byliński, *Sejm z 1611 roku. W nowym opracowaniu*, Wrocław 2016, s. 170–171.

pogwałcenie zasad legislacyjnych. Wątpliwy prawnie był fakt składania pozwów jeszcze przed uchwałą sejmową, która upoważniała sąd do sądzenia konfederatów. Przede wszystkim, ustawa naruszała asekurację o randze konstytucji wydawanej żołnierzom przez komisarzy⁷³. Niemniej jednak ta czasowa konstytucja sejmowa była w pełni egzekwowana — sąd wydał wiele wyroków wobec konfederatów, przed którymi nie broniły wyżej wskazane asekuracje ani różnego rodzaju dylacje.

2. Trzy stany sejmujące wyraziły zgodę na pospolite ruszenie. Stwierdził to Zygmunt III w uniwersałach posejmowych adresowanych do szlachty litewskiej i polskiej. Potwierdzili to również (łącznie z poprzedzającym pospolite ruszenie okazowaniem) posłowie składający protestację z obrad sejmu, którzy nawet żądali wydania tych uchwał drukiem. Zygmuntowi III nie zależało jednak na akcentowaniu dorobku sejmu, dzięki czemu mógł przygotować odpowiednią narrację przed kolejnym sejmem zwołanym na 26 kwietnia 1616 r. do Warszawy⁷⁴.

3. W sprawie wykorzystania retent podatkowych istniały różne stanowiska. Król uważał, że sejm udzielił mu prawa do wykorzystania zebranych zaległości podatkowych na kwestie obronne, część posłów oceniała, że takiej zgody nie było. Biorąc pod uwagę sam proces poboru retent, należy uznać, że Zygmunt III przeforsował swoją ocenę prawną wszędzie z wyjątkiem województw sandomierskiego i krakowskiego. Podskarbiowie na sejmie 1616 r. zostali rozliczeni z wydatków, nawet z przekazania 35 tys. zł ze skarbu koronnego na potrzeby żołnierzy stacjonujących w Smoleńsku (a zatem nastąpiło formalne przekazanie pieniędzy ze skarbu koronnego do litewskiego)⁷⁵.

4. Bardzo ważną formą dorobku obrad sejmu, czekającą jeszcze na swego badacza, są tzw. uchwały izby poselskiej (zob. aneks). Były to takie akty, które stanowiły samodzielną i zgodną decyzję izby poselskiej. Z 1615 r. znamy treść trzech takich dokumentów, a w czwartym przypadku istnieje uprawdopodobnione podejrzenie, że analogiczną atestację wydano. Dwie z nich marszałek wpisał do Metryki Koronnej bezpośrednio po zakończeniu sejmu — 26 marca 1615 r.⁷⁶ Wyrażały one zgodę

⁷³ VC 3/1, pkt 8 („Assekuracya żołnierzom”), s. 121 i pkt. 6, 10, 12, s. 172–174.

⁷⁴ Została ona przedstawiona w przedsejmowej instrukcji królewskiej. Zob. „Legacja dana Adamowi z Wyszyzny Grodzickiemu, posłowi królewskiemu na sejmik przedsejmowy województw poznańskiego i kaliskiego w Środzie 8 marca 1616 r.”, Warszawa 20 I 1616, w: ASWP, t. 1, cz. 1, s. 475–482.

⁷⁵ Wyjątkiem był sprzeciw wobec niezgodnego z prawem wykorzystania skarbu kwarcianego, jest to jednak inne zagadnienie.

⁷⁶ A zatem nie ulega wątpliwości, że 26 marca 1615 r., a nie dzień później sejm zakończył obrady. Por. S. Grodziski, M. Kwiecień, A. Karabowicz, op. cit., s. 191.

całej izby poselskiej na udzielenie dwóch zastawów, co było sprzeczne z konstytucjami tzw. ruchu egzekucyjnego (z lat 1504 i 1565). Stwierdzono, że wobec braku konkluzji z obrad sejmu posłowie dają świadectwo swojej woli i umacniają transakcję autorytetem izby poselskiej. Trzecią atestację ogłoszono tego samego dnia Walentemu Aleksandrowi Kalinowskiemu. Jest ona bardzo istotna, gdyż zachowało się świadectwo wykorzystania uchwały w praktyce. Kalinowski bowiem okazał ją komisarzom lustrującym starostwa województwa braclawskiego. Ci zaś ją uwzględnili, uznając rangę uchwały izby poselskiej za analogiczną do konstytucji sejmowych. Należy odnotować, że wszystkie wymienione uchwały izby poselskiej znalazły się w konstytucji sejmu 1616 r.

5. Podsumowując, przy analizie dorobku sejmów, nawet z XVII w., nie powinniśmy się opierać jedynie na drukowanych konstytucjach sejmowych. Co więcej – rangę konstytucji mogły mieć akty wydane na początku sejmu, poza procedurą konkluzji i ich prolongacji, o czym świadczy uchwała sejmowa upoważniająca sąd sejmowy do sądenia konfederatów. Stany sejmujące pomimo braku konkluzji mogły wyrazić zgodę na pojedyncze uchwały. W 1615 r. była to z pewnością zgoda na pospolite ruszenie, okazowanie oraz możliwość wykorzystania retent podatkowych na obronę Rzeczypospolitej (ta ostanía była częściową przynajmniej nadinterpretacją woli izby poselskiej). W konsekwencji, należy zatem każdorazowo przeprowadzić kwerendę w metrykach, księgach grodzkich, co umożliwi odnalezienie uniwersałów królewskich stanowiących realizację uchwał sejmowych, a także innych aktów, które nie zostały z różnych przyczyn wydrukowane. Niewątpliwie w dalszych tomach *Volumina Constitutionum* należałoby zrewidować politykę wydawniczą i powrócić do zaproponowanej przez Stanisława Grodzkiego kwerendy archiwalnej, która była realizowana w trakcie prac nad dwoma pierwszymi tomami wydawnictwa. Wbrew pozorom wiek XVII zawiera stale rosnącą liczbę uchwał sejmowych, które z różnych względów nie były publikowane w drukowanej konstytucji.

6. Istnieją jeszcze dwa zasadnicze problemy, których nie odnotowano w tym artykule, a stanowią istotę porządku prawnego w Rzeczypospolitej. Pierwszym jest istnienie protestacji, które były zgłaszane przez posłów i senatorów, co często prowadziło do podważenia poszczególnych przepisów prawnych i uchwał podatkowych⁷⁷. Ich uwzględnienie ma fundamentalne znaczenie, gdyż stanowiły one ostatni etap legislacyjny polegający na akceptacji konstytucji przez naród polityczny. Protestacje

⁷⁷ Analiza tego zagadnienia jest przygotowywana w zespole: Andrej Radaman i Karol Łopatecki, a pierwotnie prace nad tym problemem zainicjował śp. Henryk Lulewicz.

najczęściej były odpowiedzią na nielegalne działania otoczenia królewskiego związane z tzw. ucieraniem tekstów konstytucji⁷⁸. W rzeczywistości realnie uchwalonych przepisów prawnych, szczególnie w okresie panowania Zygmunta III, było znacznie mniej, niż sugeruje to dorobek ówczesnie drukowanych konstytucji. Drugą kwestią jest konieczność uwzględnienia tajnych uchwał, czyli tzw. skryptów *ad archivum*⁷⁹. Były one najczęściej podejmowane przez komisje sejmowe lub rady senatu, a następnie zatwierdzane przez sejm. Dotyczyły kwestii wojskowych, finansowych i dyplomatycznych⁸⁰. Ze względu na ich wrażliwy charakter, ograniczano do nich dostęp, ale co do istoty posiadały rangę uchwał sejmowych, a adresaci zawartych tam norm — urzędnicy, deputaci i komisarze — musieli się im podporządkować. Potwierdza to spostrzeżenie fakt, że gdy skrypty odtajniano, były one włączane do konstytucji⁸¹. Bez uwzględnienia przynajmniej tych dwóch elementów analiza dorobku legislacyjnego sejmu nie jest pełna.

Aneks

Dwie uchwały izby poselskiej z 1615 roku oprac. Karol Łopatecki

Obie uchwały wpisane zostały bezpośrednio po zakończeniu sejmu przez marszałka izby poselskiej, Jana Świątosławskiego, do Metryki Koronnej

⁷⁸ I. Lewandowska-Malec, *Sejm walny*, s. 491–506.

⁷⁹ S. Ochmann-Staniszevska, Z. Staniszevski, op. cit., s. 251–256. *Scripta ad archivum* miały być czytane na początku obrad następnego sejmu, bezpośrednio po propozycji od tronu, R. Kołodziej, *Parlamentaryzm doby Jana III Sobieskiego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 146, 2019, 2, s. 387. Podejmowano nawet próby ich fałszowania: T. Wasilewski, *Uzupełnienia do artykułu S. Ochmann „Sprawa ariańska na sejmach 1661–1662 r.”*, *OiRP* 25, 1980, s. 253–254.

⁸⁰ J.J. Sowa, *Nervus belli czy finansowe jarzmo Ligi Świętej? Skarb hibernowy a finansowanie wysiłku wojennego Korony 1685–1700*, w: *Jarzmo Ligi Świętej? Jan III Sobieski i Rzeczpospolita w latach 1684–1696*, red. D. Milewski, Warszawa 2017, s. 137–160; Z. Trawicka, op. cit., s. 171.

⁸¹ Najstarsze odnotowane informacje w drukowanych konstytucjach sejmowych o skrypcie *ad archivum* pochodzą z lat 1595, 1624, VC 2/2, pkt 1, s. 216; VC 3/1, pkt 2, s. 333. Przykład omówionego *scriptum ad archivum* z 1703 r. A. Wołoszyn, *Projekt komputu armii litewskiej z 1703 r. wraz z podziałem na poszczególne chorągwie i regimenty*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 18, 2017, 4, s. 123–124. Przykłady zachowanych skryptów sejmowych: AGAD, Archiwum Radziwiłłów, II, 2033, s. 1–3; AP w Poznaniu, Akta Braci Czeskich, 2650, s. 450–451; BC, 176, s. 387–389, 655–662. Jeden został nawet opublikowany: *Skrypt ad archivum dany na sejmie walnym warszawskim*, [Warszawa, 6 V 1690], oprac. J.J. Sowa, w: P. Smolarek, *Kampania mołdawska Jana III roku 1691*, wyd. Z. Hundert, M. Wagner, Oświęcim 2015, s. 85–90.

(AGAD, MK, 158, k. 62v.–63, 67v.–68). Są to asekuracje na sumach zastawnych udzielonych przez Jerzego Szyszkowskiego i Jana Żernickiego. Edycja została przygotowana zgodnie z zasadami opracowanymi w zespole kierowanym przez Kazimierza Lepszego⁸². W szczególności bez odnotowania w przypisach modernizują pisownię wyrazów, w których występuje geminacja obecnie niestosowana. A zatem rezygnuję z odnotowania spółgłosek podwojonych w słowach typu komisarz (pisane „kommissarz” lub „komissarz”) czy referendarz (odnotowany w źródle jako „refferendarz”). Oba publikowane dokumenty są w zasadzie identyczne i różnią się jedynie osobą pożyczkodawcy oraz nazwą zastawionej majątności. W konsekwencji nie powtarzam w drugim dokumencie przepisów rzeczowych, które miałyby tę samą treść co w źródle pierwszym.

1. Atestacja marszałka poselskiego Jana Świątosławskiego wystawiona Jerzemu Szyszkowskiemu, Warszawa 26 III 1615

[k. 62v.] Jan Świątosławski z Świątosławia⁸³ referendarz koronny kozienicki, etc. starosta, marszałek koła poszelskiego i wszyscy posłowie obojga narodu, tak koronny, jako i Wielkiego Ks[ięstwa] Litewskie[go] na sejmie niniejszym w roku mill[esi]mo sexcent[esi]mo decimoquinto die duodecima lutego [12 II 1615] zgromadzeni wiadomo czynimy, komu to wiedzieć należy, iż jako na sejmie w roku pańskim tysiąc s[z]eśćset trzynastym blisko przes[z]łym, na którym sposób zapłaty żołnierzom w Moskwie skonfederowanym, a w Koronę i Wielkie Ks[ięstwo] Litewskie wprowadzonym⁸⁴, był namówiony, dana była panom komisarzom⁸⁵

⁸² Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku, red. K. Lepszy, Wrocław 1953.

⁸³ Jan Świątosławski herbu Rola (zm. 8 III 1620) — dwukrotny marszałek izby poselskiej w 1613 i 1619 r., był również głównym kandydatem na marszałka podczas obrad sejmu 1611 r. Pełnił urząd referendarza koronnego w latach 1609–1620, podkomorzego przemyskiego w latach 1606–1609 i pisarza ziemskiego przemyskiego 1597–1604, *Urzędnicy*, t. 10, s. 142 (poz. 899), 208; J. Byliński, *Sejm z 1611 roku*, s. 86–88.

⁸⁴ Szerzej: A. Michałek, *Zejsie załogi polskiej z Kremla i konfederacja Cieklińskiego 1612–1614*, „Teki Historyczne” 15, 1966–1968, s. 113–142; idem, *Konfederacja wojska stołecznego pod regimem Imć Cieklińskiego Józefa*, „Teki Historyczne” 16, 1969–1971, s. 166–210; N. Loch, *Uwagi w sprawie postulatów kierowanych do króla i sejmu przez konfederatów Cieklińskiego*, „Zeszyty Naukowe. Rozprawy Humanistyczne” 14, 2013, 1, s. 163–172.

⁸⁵ Sejm nadzwyczajny 1613 r. wyznaczył komisarzy do zapłaty wojsku stołecznemu we Lwowie, smoleńskiemu w Bydgoszczy i inflanckiemu w Wilnie. W Bydgoszczy mieli zjawić się senatorzy: biskup kujawski, wojewodowie (sieradzki, łęczycki, brzeski, malborski), kasztelanowie (gnieźnieński, sieradzki, brzeski, gdański, rozprzański, bydgoski, rogoziński) oraz posłowie (Łukasz Mielżyński, Stanisław Niemojewski, Zygmunt Niszczycki, Jan Podoski, Władysław Przyjemski, Olbracht Rożna, Remigian Lasocki, Krzysztof

do tego naznac[zi]onym od Rptej moc na tę zapłatę dostawać ad fidem publ[li]cam pieniędzy, uchylając w tym statut króla Aleksandra de non obligandis bonis regalib[us], opisanego. O czym konstytucja sejmu onego szerz[e]j obmawia⁸⁶. Tedy urodzony Jerzy S[zi]ys[zi]kowski⁸⁷ szyn urodzone[go] Jerzego S[zi]ys[zi]kowskie[go]⁸⁸ z Skarszewka⁸⁹, dzierżawca dożywotni połowie [k. 63] Borkowa, wsi króla Je[go] M[i]łości w powiecie i w województwie kaliskim leżącej⁹⁰. Przyszedszy do koła naszego, pokazał list od panów komisarzów w Bydgos[zi]czy jemu dany rękami ich własnymi podpisany i pieczęciami pieczętowany. W którym liście to zeznawają, że gdy jem podatków na to złożonych niedostawało do tej zapłaty, pieniędzy wzięli od niego pięć tysięcy złotych, na zastawę onej jego dzierżawy⁹¹. Zaczyn on prosił aby według obietnicze w onym liście od panów komisarzów uczyniony ta zastawa bela konsensem koła nasze[go] konstytucjami na tym sejmie warowania. O co też jednak czyż panowie komisarze, którzy przy bytności Je[go] Kró[lewskiej] M[i]łości P[anów] Rad i koła naszego obojga narodu relatią tej zapłaty czynieli, też prośbę za niem wnoszeli. Z której przyczyny, my widząc rzecz słuszną, aby to sejmowa uchwała obwarowała, względem której na tę potrzebę Rptej dał on tych pieniędzy, to się jemu iścziło. Zewzwoleliśmy wszyscy uczynić mu warunek tej zastawy konstytucją. Jednak że sejm nie jest konkludowany, tedy dla potomnych czasów dajemy mu to świadectwo, że na wpisanie w konstytucję tej zastawy wszyskichmy beli pozwolili. Działo się w Warszawie dnia dwudziestego s[zi]ósteo marca roku Bożego tysiąc s[zi]eśćset piętnastego. Jan Świętosławski referendarz koronny, marszałek poszelski m[anu] p[ropria], locus sigillii.

Charliński). Zespół rozpoczął pracę 24 lutego 1614 r., VC 3/1, s. 171–172; *Diariusz Komisji Bydgoskiej*, s. 257–344; D. Bogdan, *Warmia wobec konfederacji żołnierskich 1613–1614*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 1983, 4, s. 421.

⁸⁶ VC 3/1, s. 172, pkt 6.

⁸⁷ Jerzy Szyszkowski herbu Ostoja (zm. 3 III 1634) został 25 marca 1628 r. kasztelanem biechowskim, wcześniej od 1 lipca 1621 r. był chorążym kaliskim, *Urzędnicy*, t. 1, s. 34 (poz. 14), 47 (poz. 127).

⁸⁸ Jerzy Szyszkowski, ojciec Jerzego, był odnotowany jako posesor wsi Borkowo już w latach 1579–1580, AGAD, ASK, I, 12 (k. 675v.), 13 (k. 371).

⁸⁹ Skarszewek (w XVI w. Skarszewo minor) to wieś i folwark położony w powiecie kaliskim, w parafii Borków, oddalony od Kalisza o 6 km, SGKP, t. 10, s. 651.

⁹⁰ Borkowo było wsią mającą 12 łąnów, z reguły prowadził tam swoją działalność rzeźnik. Mieszkało w niej około 100 chłopów (od 85 do 133), AGAD, ASK, I, 12 (k. 675v.), 13 (k. 371). Serdecznie dziękuję za udzieloną pomoc Michałowi Gochnie i Tomaszowi Związkowi.

⁹¹ Zob. *Oblata inscriptionis summa 5000 super medietar villae Borkow*, Bydgoszcz 10 IV 1614, AGAD, MK, 158, k. 58v.–60 i 60–62.

2. Atestacja marszałka poselskiego Jana Świątosławskiego wystawiona Janowi Żernickiemu, Warszawa 26 III 1615

[k. 67v.] Jan Świątosławski z Świątosławia referendarz koronny kozienicki, etc. starosta, marszałek koła poselskiego i wszyscy posłowie obojga narodu, tak koronny, jako i Wielkiego Księstwa Litewskiego na sejmie niniejszym w roku tysiąc sześćset piętnastym die duodecima lutego [12 II 1615] zgromadzeni oznajmujemy, komu to wiedzieć należy, iż jako na sejmie w roku pańskim tysiąc sześcset trzynastym blisko przesłym, na którym sposób zapłaty żołnierzom w Moskwie skonfederowanym i w Koronę i Wielkie Księstwo Litewskie wprowadzonym był namówiony, dana była panom komisarzom do tego naznaczonym od Rptej mocz na tę zapłatę dostawać ad fidem publicam pieniędzy, uchylając w tym statut króla Aleksandra de non obligandis bonis regalibus opisane, o czym konstytucja sejmu onego s[er]erz[e]j obmawia. Tedy urodzony Jan Żernicki⁹² dzierżawca dożywotni wójtostwa wsi Grzybowa w powiecie s[er]adzkowskim, a w województwie sieradzkim leżący, przyszedszy do koła naszego pokazał list od panów komisarzów w Bydgoszczu jemu dany rękami ich własnymi podpisany i pieczęciami pieczętowany⁹³. W którym liście to zeznawają, że gdy im podatków na to złożonych niedostawało do tej [k. 68] zapłaty, pieniędzy wzięli od niego sześćset złoty, na zastawę onej jego dzierżawy. Zaczym on prosił aby według obietnicze w onym liście od panów komisarzów uczyniony, ta zastawa była konsensem koła naszego, konstytucyjami na tym sejmie warowania. O co też jednak ciż panowie komisarze, którzy przy bytności Je[r] K[ró]lewskiej M[ie]łości Panów Rad i koła naszego obojga narodu relacją tej zapłaty uczynieli, też prośbę za niem wnoszeli. Z której przyczyny, my widząc rzecz słuszną, aby to sejmowa uchwała warowała, względem której na tę potrzebę Rptej dał on tych pieniędzy, to się jemu iściło, zezwoleliśmy wszyscy uczynić mu warunek tej zastawy konstytucją. Jednakże sejm nie jest konkludowany, tedy dla potomnych czasów dajemy mu to świadectwo, że na wpisanie w konstytucję tej zastawy wszyszcymy beli pozwolili. Działo się w Warszawie dnia dwudziestego

⁹² Jan Żernicki herbu Szeliga (zm. 3 VII 1620 r.), skarbnik sieradzki od 25 marca 1617 r., Urzędnicy, t. 2, s. 168 (poz. 1235). W 1616 r. wsparł finansowo Szymona Starowolskiego, umożliwiając wydanie pierwszej samodzielnej pracy *De rebus Sigismundi Primi* (Cracoviae 1616). Posłował na sejm 1607 r., A. Biedrzycka, J. Tazbir, *Starowolski (Starowolscius) Szymon*, PSB, t. 42, Warszawa-Kraków 2003–2004, s. 356–361; A. Filipczak-Kocur, *Senatorowie i posłowie koronni na sejmie 1607 roku*, PH 76, 1985, 2, s. 297.

⁹³ Zob. *Oblata inscriptio[n]is summa 5000 [–] villa Grzybowa tenuta*, Bydgoszcz 10 IV 1614, AGAD, MK, 158, k. 63v.–65 i 65–67.

s[z]óstego marca Anno D[omi]ni millesimo sexientesimo decimo quinto [26 III 1615]. Jan Świątosławski referendarz koronny, marszałek poszelski m[anu] p[ropria], locus sigillii.

Streszczenie

Artykuł omawia różnorodne rodzaje praw powstałych w wyniku procesu legislacyjnego sejmu walnego. W odniesieniu do wieku XVII dominuje pogląd, że dorobkiem konstytucyjnym trzech stanów sejmujących była zgodna konkluzja połączona z promulgacją (akt normatywny powinien zostać podpisany przez przedstawicieli izby poselskiej i senatu, kanclerzy, a następnie wydany drukiem). W niniejszym artykule ukazano szersze spektrum procedury legislacyjnej stosowanej na sejmie, co uczyniono poprzez pryzmat obrad 1615 r., kiedy trzy stany sejmujące nie wyraziły zgody na konkluzję.

W rzeczywistości, już na początku obrad sejm wydał prawo upoważniające sąd sejmowy do sądenia konfederatów. Przed wyrokami nie broniły ani atestacje wydawane przez komisarzy (o randze konstytucji), ani dylacje. Źródłem informacji o uchwalonych podczas sejmu prawach były uniwersały królewskie adresowane do szlachty litewskiej i polskiej, a także protestacje poselskie. Z ich analizy wynika, że sejm upoważnił króla do zwołania pospolitego ruszenia i wydał zgodę na okazowanie. Dodatkowo król uważał, że otrzymał zgodę izby poselskiej na dowolne wykorzystanie zaległości podatkowych na obronę państwa. Mimo przeciwnej opinii części posłów, ocena króla przeważała — jedynie dwa województwa nie podporządkowały się tym regulacjom.

Bardzo ważną formą dorobku obrad sejmu były tzw. uchwały izby poselskiej (dwie z nich opublikowano w aneksie). Były to takie akty, które stanowiły samodzielną i zgodną decyzję jednego ze stanów sejmujących — izby poselskiej, a następnie były ogłaszane przez marszałka. Z 1615 r. znamy treść trzech takich dokumentów. Jedno źródło poświadcza zastosowanie uchwały izby poselskiej w praktyce przez komisarzy lustrujących starostwa województwa braclawskiego. Ci zaś ją uwzględnili, uznając rangę uchwały izby poselskiej za analogiczną do konstytucji sejmowych. Należy odnotować, że wszystkie wymienione uchwały izby poselskiej znalazły się w konstytucji sejmu 1616 r.

Resolution of the Chamber of Deputies and the Legislative Activity of the Sejm — the Example of 1615

The article discusses various types of laws enacted through the legislative process of the General Sejm. There is a common opinion in reference to the seventeenth century that the constitution was a concordant conclusion of the three parliamentary estates combined with promulgation (a normative act should be signed by the representatives of the Chamber of Deputies and the Senate, the chancellors,

and then published in print). In the article, I present a broader spectrum of the Sejm legislative procedure, observed through the prism of the 1615 Sejm proceedings, when the three parliamentary estates did not agree to the conclusion of the Sejm.

Already at the beginning of the deliberations, the Sejm passed a law authorising the Sejm court to judge the confederates. Neither attestations issued by the commissioners (in the rank of a constitution) nor dilations (postponements of hearings) defended against the verdicts. The sources of information about the laws adopted during the Sejm session were royal universals addressed to the Lithuanian and Polish nobility and protests of the deputies. Their analysis shows that the Sejm authorised the king to call up a mass levy and consented to the troops' review. In addition, the king believed that he had been permitted by the Chamber of Deputies to freely use the tax arrears for the defence of the state. Despite the opposite opinion of some deputies, the king's view prevailed, with only two provinces not complying with these regulations.

A significant form of the Sejm output were the so-called Resolutions of the Chamber of Deputies (two of them are published in the appendix). They were acts that constituted an independent and unanimous decision of one of the Sejm's estates — the Chamber of Deputies — which the Sejm Marshal then announced. We know the content of three such documents of the 1615 Sejm. One source attests to the practical implementation of the Chamber of Deputies' resolution by the commissioners inspecting the administrative units of *starostwo* in the Bratslav province. The commissioners took it into account, recognising the rank of the Chamber of Deputies' resolution to be equal to that of Sejm constitutions. All the mentioned resolutions of the Chamber of Deputies were included in the constitution of the 1616 Sejm.

Bibliografia

Edycje źródełowe

- Acta Tomicianae. Epistolae, legationes, responsa, actiones, res gestae Serenissimi Principis Sigismundi eius nominis Primi Regis Poloniae, Magni Ducis Lithuaniae*, t. 6, wyd. Stanislaum Gorski, Sumpt. Bibliothecae Kornicensis, Posnaniae 1857.
- Akta grodzkie i ziemskie z archiwum ziemskiego we Lwowie*, t. 20: *Lauda wiszeńskie 1572-1648 r.*, oprac. Antoni Prochaska, Księgarnia Seyfartha i Czajkowskiego, Lwów 1909.
- Akta grodzkie i ziemskie z archiwum ziemskiego we Lwowie*, t. 24: *Akta sejmikowe halickie 1575-1695*, wyd. Antoni Prochaska, Towarzystwo Naukowe we Lwowie, Lwów 1931.
- Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej*, t. 10, Księgarnia Seyfartha i Czajkowskiego, Lwów 1884.
- Akta sejmikowe województw poznańskiego i kaliskiego*, t. 1: *1572-1632*, cz. 1: *1572-1616*, wyd. Włodzimierz Dworzaczek, PWN, Poznań 1957.

- Akta sejmikowe województwa krakowskiego*, t. 1: 1572–1620, wyd. Stanisław Kutrzeba, PAU, Kraków 1932.
- Akta zjazdów stanów Wielkiego Księstwa Litewskiego*, t. 2: *Okresy panowań królów elekcyjnych XVI–XVII wiek*, oprac. Henryk Lulewicz, Neriton, IH PAN, Warszawa 2009.
- Codex diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae*, wyd. Maciej Dogiel, t. 1, Wilno 1758; t. 4, Wilno 1764; t. 5, Wilno 1759.
- Diariusz Komisji Bydgoskiej w roku 1614*, wyd. Władysław Wisłocki, Kraków 1880 (odbitka z t. 2 Archiwum Komisji Historycznej).
- Limites Regni Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae*, wyd. Maciej Dogiel, Wilno 1758.
- Lustracye królewsczyzn ziem ruskich Wołynia, Podola i Ukrainy z piérwszej połowy XVII wieku*, wyd. Aleksander Jabłonowski, Gebethner i Wolff, Warszawa 1877.
- Ossoliński Zbigniew, *Pamiętnik*, oprac. Józef Długosz, PIW, Warszawa 1983.
- Skrypt ad archivum dany na sejmie walnym warszawskim*, [Warszawa, 6 V 1690], oprac. Jan Jerzy Sowa, w: Przemysław Smolarek, *Kampania mołdawska Jana III roku 1691*, wyd. Zbigniew Hundert, Marek Wagner, Napoleon V, Oświęcim 2015, s. 85–90.
- Volumina Constitutionum*, t. 2: 1550–1609, vol. 2: 1587–1609, wyd. Stanisław Grodziski, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2010.
- Volumina Constitutionum*, t. 3: 1611–1640, vol. 1: 1611–1626, wyd. Stanisław Grodziski, Marcin Kwiecień, Anna Karabowicz, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2010.
- Архив Юго-Западной России, издаваемый Комиссией для разбора древних актов, cz. 7, t. 2: *Акты о заселении юго-западной России*, Киев 1890.

Opracowania

- Biedrzycka Agnieszka, Tazbir Janusz, *Starowolski (Starovolscius) Szymon*, PSB, t. 42, Warszawa–Kraków 2003–2004, s. 356–361.
- Bogdan Danuta, *Warmia wobec konfederacji żołnierskich 1613–1614*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 1983, 4, s. 411–424.
- Byliński Janusz, *Dwa sejmy z roku 1613*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1984.
- Byliński Janusz, *Sejm z 1611 roku. W nowym opracowaniu*, E-Wydawnictwo. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa. Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2016.
- Chłapowski Krzysztof, *Alienacje dóbr królewskich w latach 1578–1668*, „Przegląd Historyczny” 69, 1978, 4, s. 647–664.
- Czapliński Władysław, *Kalinowski Walenty Aleksander h. Kalinowa (zm. 1620)*, PSB, t. 11, Wrocław–Warszawa–Kraków 1964–1965, s. 471.
- Filipczak-Kocur Anna, *Senatorowie i posłowie koronni na sejmie 1607 roku*, „Przegląd Historyczny” 76, 1985, 2, s. 291–303.
- Filipczak-Kocur Anna, *Skarbowość Rzeczypospolitej 1587–1648. Projekty, ustawy, realizacja*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2006.
- Grodziski Stanisław, Kwiecień Marcin, Karabowicz Anna, *Sejm zwyczajny warszawski 1615 r. Wstęp*, w: *Volumina Constitutionum*, t. 3: 1611–1640, vol. 1: 1611–1626, wyd.

- Stanisław Grodziski, Marcin Kwiecień, Anna Karabowicz, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2010.
- Grodziski Stanisław, *Wstęp*, [do:] *Volumina Constitutionum*, t. 1: 1493-1549, vol. 1: 1493-1526, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1996, s. 7-40.
- Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku*, red. Kazimierz Lepczyński, Ossolineum, Wrocław 1953.
- Kaczmarczyk Zdzisław, Leśnodorski Bogusław, *Historia państwa i prawa Polski*, cz. 2: *Od połowy XV w. do r. 1795*, red. Juliusz Bardach, PWN, Warszawa 1957.
- Kołodziej Robert, *Parlamentaryzm doby Jana III Sobieskiego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 146, 2019, 2, s. 381-397.
- Konopczyński Władysław, *Liberum veto. Studium porównawczo-historyczne*, Składy Główne: S.A. Krzyżanowski w Krakowie, E. Wende i Ska w Warszawie, Kraków 1918.
- Kucharski Tomasz, *Konstytucje „egzorbitancyjne” w Rzeczypospolitej w latach 1607-1648. Zarys problematyki*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 64, 2012, 2, s. 127-159.
- Lewandowska Malec Izabela, *Sejmy rozerwane i zerwane w XVII stuleciu*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 12, 2009, s. 125-133.
- Lewandowska-Malec Izabela, *Sejm walny koronny Rzeczypospolitej Obojga Narodów i jego dorobek ustawodawczy*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2009.
- Loch Norbert, *Uwagi w sprawie postulatów kierowanych do króla i sejmu przez konfederatów Cieklińskiego*, „Zeszyty Naukowe. Rozprawy Humanistyczne” 14, 2013, 1, s. 163-172.
- Łopatecki Karol, *„Disciplina militaris” w wojskach Rzeczypospolitej do połowy XVII wieku*, Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy, Białystok 2012.
- Łopatecki Karol, *Organizacja, prawo i dyscyplina w polskim i litewskim pospolitym ruszeniu (do połowy XVII wieku)*, Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy, Białystok 2013.
- Maciszewski Jarema, *Zbigniew Ossoliński (próba charakterystyki)*, *Sobótka* 30, 1975, 2, s. 189-202.
- Michalek Antoni, *Konfederacja wojska stołecznego pod regimentem Imć Cieklińskiego Józefa*, „Teki Historyczne” 16, 1969-1971, s. 166-210.
- Michalek Antoni, *Zejscie załogi polskiej z Kremla i konfederacja Cieklińskiego 1612-1614*, „Teki Historyczne” 15, 1966-1968, s. 113-142.
- Ochmann Stefania, *Sejmy z lat 1615-1616*, Ossolineum, Wrocław 1970.
- Ochmann-Staniszevska Stefania, Staniszevski Zdzisław, *Sejm Rzeczypospolitej za panowania Jana Kazimierza Wazy*, t. 2: *Prawo – doktryna – praktyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2000.
- Opaliński Edward, *Elita władzy w województwach poznańskim i kaliskim za Zygmunta III*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1981.
- Orzechowski Kazimierz, [rec.:] *Volumina Constitutionum. Tom I 1493-1549, Volume 2 1527-1549, do druku przygotowali Waclaw Uruszczak, Stanisław Grodziski i Irena Dwornicka*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2000, s. 372, „Przegląd Sejmowy” 9, 2001, 2, s. 112-114.
- Plaża Stanisław, *Sejmiki i zjazdy szlacheckie województwa sieradzkiego. Ustrój i funkcjonowanie (1572-1632)*, cz. 1, PWN, Warszawa-Kraków 1987.
- Seredyka Jan, *Sposoby uchwalania konstytucji na sejmach w ostatnich latach panowania Zygmunta III (1626-1632)*, w: *Uchwalanie konstytucji na sejmach w XVI-XVIII wieku*,

- red. Stefania Ochmann, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1979, s. 27–35.
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 10, wyd. Filip Sulimierski, Bronisław Chlebowski, Władysław Walewski, Nakładem Władysława Walewskiego, Warszawa 1889.
- Sowa Jan Jerzy, *Nervus belli czy finansowe jarzmo Ligi Świętej? Skarb hibernowy a finansowanie wysiłku wojennego Korony 1685–1700*, w: *Jarzmo Ligi Świętej? Jan III Sobieski i Rzeczpospolita w latach 1684–1696*, red. Dariusz Milewski, Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, Warszawa 2017, s. 137–160.
- Sucheni-Grabowska Anna, *Próby aukcji dochodów z dóbr domeny królewskiej w świetle ilustracji z lat 1615–1620*, „Przegląd Historyczny” 58, 1967, 2, s. 221–242.
- Trawicka Zofia, *Pozasejmowa działalność polityczna Jakuba Sobieskiego*, *Sobótka* 35, 1980, 2, s. 171–179.
- Tyla Antanas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės iždas. XVI amžiaus antroji pusė–XVII amžiaus vidurys*, Nacionalinis muziejus LDK Valdovų, Vilnius 2012.
- Uruszczak Waław, *Historia państwa i prawa polskiego*, t. 1: 966–1795, Lex a Wolters Kluwer business, Warszawa 2015.
- Uruszczak Waław, *Przedmowa*, w: *Volumina Constitutionum*, t. 2: 1550–1609, vol. 2: 1587–1609, wyd. Stanisław Grodziski, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2010, s. 5–6.
- Uruszczak Waław, *Przedmowa*, w: *Volumina Constitutionum*, t. 3: 1611–1640, vol. 1: 1611–1626, wyd. Stanisław Grodziski, Marcin Kwiecień, Anna Karabowicz, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2010, s. 5–6.
- Uruszczak Waław, *Przedmowa*, w: *Volumina Constitutionum*, t. 3: 1611–1640, vol. 2: 1627–1640, wyd. Stanisław Grodziski, Marcin Kwiecień, Anna Karabowicz, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2013, s. 5–6.
- Urzędnicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku. Spisy*, red. A. Gąsiorowski
- t. 1: *Urzędnicy wielkopolscy XVI–XVIII wieku. Spisy*, oprac. Adam Bieniaszewski, Ossolineum, Wrocław–Warszawa–Kraków 1987.
 - t. 2: *Urzędnicy województw łęczyckiego i sieradzkiego XVI–XVIII wieku. Spisy*, oprac. Edward Opaliński, Hanka Żerek-Kleszcz, Biblioteka Kórnicka, Kórnik 1993.
 - t. 10: *Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. Krzysztof Chłapowski [et al.], Biblioteka Kórnicka, Kórnik 1992.
- Wasilewski Tadeusz, *Uzupełnienia do artykułu S. Ochmann „Sprawa ariańska na sejmach 1661–1662 r.”*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce” 25, 1980, s. 253–254.
- Wołoszyn Adam, *Projekt komputu armii litewskiej z 1703 r. wraz z podziałem na poszczególne chorągwie i regimenty*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 18, 2017, 4, s. 121–138.
- Wyczański Andrzej, [rec.:] *Volumina Constitutionum, volumen 1, 1493–1526, do druku przygotowali St. Grodziski, I. Dwornicka i W. Uruszczak*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1996, ss. 498, „Studia Podlaskie” 8, 1998, s. 309–312.
- Wyczański Andrzej, *Rozdawnictwo dóbr królewskich za Zygmunta I*, „Przegląd Historyczny” 44, 1953, 3, s. 281–308.

Biogram: dr hab. Karol Łopatecki, prof. Uniwersytetu w Białymstoku, pracownik Wydziału Historii i Stosunków Międzynarodowych UWB. Jego zainteresowania dotyczą historii ustroju i prawa, a także dziejów organizacji wojskowej ze szczególnym uwzględnieniem teorii zdolności finansowych państwa i rewolucji militarnej. Prowadzi również badania nad kartografią, a także historią Wielkiego Księstwa Litewskiego, Podlasia i rodu Branickich; kontakt: karollopatecki@gmail.com; k.lopatecki@uwb.edu.pl.

Author: Dr hab. Karol Łopatecki, professor of the University of Białystok, employed at the Faculty of History and International Relations of the University. His interests cover the history of the political system and law, and the history of military organisation, with particular emphasis on the theory of financial capacity of state and the military revolution. He also conducts research on cartography and the regional history of Podlasie and the Branicki family; contact: karollopatecki@gmail.com; k.lopatecki@uwb.edu.pl.